

Otvorené vzdelávanie v Akčnom pláne Iniciatívy pre otvorené vládnutie na Slovensku na rok 2015

Nástup internetu dramaticky mení, akým spôsobom ľudia komunikujú. Dnes sa bežne používajú e-maily, ktoré pred 20 rokmi poznalo v našej krajine len minimum ľudí, rovnako ako smartfóny, ktoré zaznamenali štart takmer z nuly na bežnú vec za uplynulých 10 rokov či sociálne siete, ktoré sa stali bežné v ostatných piatich rokoch. V písomnej komunikácii sa namiesto listov používa e-mail, sms či správy na WhatsApp alebo Slack. Vedecká komunita nie je od týchto zmien odtienená, práve naopak – mnohé z dramatických premien spôsobu, akým sa ľudia dorozumievajú a ako sa šíria informácie, začali práve na akademickej pôde a vo výskumných inštitúciách. Odtiaľ sa rozšíril internet a tam vznikol World Wide Web. Vzájomná komunikácia vedcov je teda aj vďaka technológiám oveľa jednoduchšia.

Technológie premieňajú prakticky každú oblasť života, vo výskume a vo vzdelávaní sa však nedosahuje ich plný potenciál. Hoci internet vznikol ako nástroj pre zlepšenie komunikácie na akademickej pôde, ironicky práve oblasť vzdelávania nebola dostatočne transformovaná. Vedecké články sú zamknuté v drahých časopisoch (ku ktorým slovenské univerzity a výskumníci často nemajú prístup) a prístup k digitálnym verziám učebníc je komplikovaný alebo nákladný. Hnutie otvoreného vzdelávania sa snaží o naplnenie pôvodnej vízie internetu: odstránenie bariér, ako napríklad reštriktívne licencie a umožnenie inovácií.

V časopise *ITlib. Informačné technológie a knižnice* sa už o otvorenom prístupe k vedeckým publikáciám („open access“) písalo viackrát, dokonca mu bolo venované tematické číslo 1/2013. Komunita knihovníkov a informačných profesionálov sú teda známe výhody. Ako je však možné vplývať na spôsob šírenia vedeckých publikácií, ktoré vzniknú na univerzitách? V prvom rade hrá rolu autor diela. Ten sa rozhoduje, kde publikáciu uverejní a ako s ňou naloží. V ďalšom rade je tu politika inštitúcie. Stovky univerzít a ďalších organizácií vyžadujú, aby sa dielo zverejnilo v inštitucionálnom repozitári a sprístupnilo prinajmenšom pre interné použitie (ROARMAP, 2015). V neposlednom rade to môže byť ten, kto daný výskum financuje – ak je napr. výskum financovaný cez program Európskej únie – Horizont 2020 (Guidelines, 2013) alebo podobný, resp. cez niektorú zo súkromných nadácií, ako napr. Bill & Melinda Gates Foundation (najväčšia súkromná nadácia na svete so základinou viac ako 40 miliárd USD) (Bill, 2015), môže byť publikovanie výsledkov otvoreným spôsobom priamo vyžadované, ako podmienka poskytnutia grantu. Dôvod je ten, aby sa po realizácii výskumu dostal k jeho výsledkom ktokoľvek, pre koho môžu byť tieto výsledky užitočné. Otvorené šírenie výsledkov zvyšuje úžitok investovaných peňazí.

V mnohých krajinách tvoria najvýznamnejší podiel financovania univerzít a výskumných inštitúcií verejné zdroje. Je tu preto (podobne ako pri nadáciách) priestor, aby v krajinách, ktoré vzdelávanie, výskum a vývoj financujú, verejné politiky ovplyvňovali to, ako sa budú zverejňovať a licencovať publikácie, na ktorých tvorbu prostredníctvom rozpočtov, grantových programov či platov výskumníkov prispievajú. Cieľom nemá byť poškodenie autorov či vydavateľov, ale nastavenie pravidiel tak, aby sa reflektoval vývoj technológií a využívali sa výhody internetu.

Spôsob, akým sa vysporiadávajú autorské práva, je problematický nielen pri vedeckých publikáciách, ale aj pri učebniciach a iných vzdelávacích zdrojoch. Ak si napríklad rodič elektronicky skopíruje učebnicu svojho vlastného dieťaťa – učebnicu, ktorej vytvorenie bolo tiež často financované z verejných zdrojov (a teda čiastočne aj z daní, ktoré sám rodič zaplatil), tak porušuje autorský zákon a potenciálne sa vystavuje riziku trestu odňatia slobody na pol roka až tri roky (§ 283 Trestného zákona č. 300/2005, ods. 2, pís. d). Hoci súdne spory, ktoré sa týkajú vzdelávacích zdrojov, sú zriedkavé, predsa len je nesprávne, ak zákon stavia rodičov, študentov a ďalších ľudí do situácie, kde môžu byť za takéto správanie trestne stíhaní. Tento príklad ilustruje, čo je v tomto systéme chybné.

Kde je problém? Autorské právo vznikalo v úplne inom svete, ako je ten dnešný. Julia Reda, poslankyňa Európskeho parlamentu, ktorá sa venuje reforme systému duševného vlastníctva, vysvetľuje: „Svet sa stal prepojený ako nikdy predtým. Zdieľanie informácií je dnes dôležitá časť každodennej rutiny všetkých ľudí: keď nájdete niečo, čo sa vám páči, nazdieľate link svojim priateľom. Každý telefón za 100 dolárov má v sebe nástroje na tvorbu a zverejňovanie multimédií. Každý je teraz tvorca aj distribútor.“ (Reda, 2014). A na inom mieste píše: „Zákony, ktoré sa kedysi týkali niekoľkých jedincov, čo vlastnili tlačiareň alebo lis na gramofónové platne a mali chuť zbohatnúť, sa zrazu týkajú každého jedného z nás a obmedzujú naše každodenné aktivity, ktoré v skutočnosti neškodí držiteľom práv. Ale namiesto toho, aby sa zákony opätovne upravili pre účel, na ktorý vznikli, politici sa predhávajú vo vyhláseniach 'nesmieme oslabiť ochranu umelcov' (alebo ich majetku, keďže copyrightová ochrana platí do 70 rokov po smrti človeka), a pritom robia zločincov zo všetkých ľudí, vrátane novej generácie tvorcov.“ (Reda, 2015)

Zločincom sa stáva rodič, ktorý si skopíruje knihu svojho vlastného dieťaťa, zločincom je vedec, ktorý si skopíruje článok svojho kolegu a zločincom je každý, kto pracuje s chránenými dielami spôsobom, na ktorý nemá licenciu a ktoré nie sú predmetom voľného použitia. Takýto stav je zvlášť absurdný pri porušení práv pri dielach, ktorých tvorba bola financovaná z verejných zdrojov (napr. učebnice, vedecké publikácie). Väčšina ľudí sa však nad týmto problémom nezamýšľa, pretože sa s ním každodenne nestretá. Ako na viacerých podujatiach hovoril Hal Plotkin z organizácie Creative Commons USA, prišlo by nám absurdné, ak by sme po postavení školy za verejné zdroje odovzdali kľúče do budovy stavebnej firme a nechali sme túto stavebnú firmu rozhodovať, kto bude do školy chodiť a koľko za to bude platiť. Bez problémov však dávame analogické rozhodovacie právomoci vydavateľom, ktorí za verejné zdroje publikujú diela používané vo vzdelávaní, pretože problematike licencovania buď nerozumieme alebo ju jednoducho ignorujeme. Vhodným a trvalým riešením tohoto stavu je reforma legislatívy. Kým sa však takáto reforma udeje, čiastočne je možné problém riešiť na úrovni licencií.

Licencia, ktorá je vlastne zmluvou s nositeľom autorských práv (napr. autor učebnice, vedeckého článku a pod.) rieši, kto a ako bude vykonávať práva k dielu. Pre vydavateľa je samozrejme zaujímavé získať čím najväčší rozsah práv a mať právo nakladať s dielom akokoľvek, kedykoľvek a kdekoľvek („všetky práva vyhradené“). Chce mať možnosť kontrolovať distribúciu a cenu, dokonca aj spôsob, akým sa bude k dielu pristupovať (napr. sa dá text zobrazovať len na PC a nie na tablete, nedá sa uložiť, vytlačiť a podobne). Čo však chce čitateľ, zvlášť ten v akademickom svete? Presný opak – chce mať maximálnu flexibilitu: mať možnosť dielo vytlačiť na papier, e-mailovať priateľom, zdieľať ho na sociálnych sieťach, ďalej s ním pracovať (napr. preložiť ho do iného jazyka) a podobne. Dá sa namietajúť, že toto je možné predsa aj dnes po súhlase vydavateľa – ale 1) je s tým spojená byrokratická náročnosť (pred každým jedným spôsobom, respektíve takýmto spôsobom použitia každého diela je nevyhnutné získať písomný súhlas vydavateľa, inak dochádza k porušeniu autorského práva s možnými vážnymi následkami) a 2) je proti prirodzenej motivácii vydavateľa s tradičným obchodným modelom, aby takéto súhlasy udeľoval. Jedno z riešení je použitie otvorených licencií, ako napr. Creative Commons (Adamová, 2013).

Aktivity na Slovensku

Licenčná politika (teda filozofia, kde a ako sa budú publikácie zverejňovať) sa dá aplikovať na úrovni inštitúcie (napr. univerzity), poskytovateľa grantu, ale aj krajiny (National, 2015). V Slovenskej republike sa problematike otvorených licencií vo vzdelávaní venuje Akčný plán Iniciatívy pre otvorené vládnutie na rok 2015.

„Iniciatíva Partnerstvo pre otvorené vládnutie (Open Government Partnership) je medzinárodnou iniciatívou vlád. (...) Slovenská republika sa k tejto iniciatíve prihlásila v septembri 2011 a spolu s ňou sa pridali aj ďalšie krajiny, ktorých počet k septembru 2015 dosahuje 66 členov. (...) Úlohou krajiny, ktorá vstúpi do Iniciatívy Partnerstva pre otvorené vládnutie je v spolupráci s občianskou spoločnosťou pripraviť dvojročný národný akčný plán s reformnými záväzkami v oblasti otvoreného vládnutia a následne akčný plán implementovať.“ (Otvorené, 2015) Tento Akčný plán je dokument, ktorý na Slovensku prijala vláda SR (Materiál, 2015) a obsahuje záväzky, ktoré vláda následne plní. Prvou kapitolou aktuálneho akčného plánu (na rok 2015) sú otvorené dáta, kapitola nadväzuje na minulý akčný plán a druhou kapitolou je otvorené vzdelávanie. Kapitola o otvorenom vzdelávaní rieši problematiku licencovania 1) vzdelávacích zdrojov (napr. učebníc) a 2) vedeckých publikácií a obsahuje niekoľko úloh, za realizáciu ktorých je zodpovedný najmä minister školstva, v spolupráci s ďalšími príslušnými rezortmi a organizáciami.

Úlohy akčného plánu na rok 2015 č. 9 až 15 sa týkajú otvorených vzdelávacích zdrojov. Prvým krokom je audit existujúcich vzdelávacích zdrojov (učebnice a pod.) a zistenie, ktoré z nich je možné opätovne zverejniť pod otvorenou licenciou. Čiže „pohľad do spätného zrkadla“, do minulosti. Nasledujúce úlohy sú už pohľadom vpred – aby bolo možné otvorené vzdelávacie zdroje niekde uložiť a zdieľať prostredníctvom internetu, je na to potrebné miesto na uloženie, čiže repozitár. Ďalej nasleduje reforma obstarávania niektorých vzdelávacích zdrojov, konkrétne učebníc: kým dnes sú licencie na učebnice zatvorené (a teda nie je povolené voľné kopírovanie a spôsob používania je veľmi obmedzený), toto by sa malo zmeniť. Po analýze súčasného stavu obstarávania učebníc sa má navrhnúť nový proces obstarávania a tento pilotne otestovať. Aby učiteľia samotní vedeli o tom, čo sa deje (pretože tieto opatrenia sa robia predovšetkým kvôli nim a kvôli ich žiakom), je potrebné s nimi komunikovať. A aby sa na Slovensku „nevymýšľalo koleso“ a aby bola zabezpečená harmonizácia s ostatnými krajinami, je tu aj úloha o spolupráci so zahraničím.

Toto sú konkrétne záväzky vlády SR (**Akčný plán pre otvorené vládnutie v Slovenskej republike na rok 2015**):

- Úloha č. 9 (termín realizácie 30. 6. 2015): „Zmapovať existujúce elektronicky dostupné vzdelávacie zdroje na MŠVVaŠ SR a jeho priamo riadených organizáciách a identifikovať, ktoré je možné zverejniť pod otvorenou licenciou 'Creative Commons uvedenie autora'.“
- Úloha č. 10 (termín: 30. 6. 2015): „Zmapovať existujúce repozitáre na MŠVVaŠ SR a jeho priamo riadených organizáciách. Definovať, aké vlastnosti by mal spĺňať centrálny repozitár pre ukladanie otvorených vzdelávacích zdrojov. Určiť, ktoré z existujúcich repozitárov je možné použiť pre publikovanie otvorených vzdelávacích zdrojov, vrátane odhadovaných potrebných úprav a predpokladaných finančných dopadov.“
- Úloha č. 11 (30. 6. 2015): „Analyzovať proces obstarávania vzdelávacích zdrojov v primárnom a sekundárnom vzdelávaní a identifikovať možné prekážky ich zverejnenia pod otvorenou licenciou 'Creative Commons uvedenie autora'.“
- Úloha č. 12 (31. 8. 2015): „Navrhnuť nový proces obstarávania učebníc a ďalších vzdelávacích zdrojov v primárnom a sekundárnom vzdelávaní, v ktorom bude možné zabezpečiť zverejnenie obstarávaných vzdelávacích zdrojov pod otvorenou licenciou 'Creative Commons uvedenie autora'.“
- Úloha č. 13 (31. 12. 2015): „Pilotne overiť proces obstarávania vzdelávacích zdrojov vrátane ich zverejnenia pod otvorenou licenciou 'Creative Commons uvedenie autora'.“
- Úloha č. 14 (30. 9. 2015): „Navrhnuť opatrenia a ich realizáciu na zvyšovanie povedomia učiteľov a ostatných pedagogických zamestnancov o otvorených vzdelávacích zdrojoch.“
- Úloha č. 15 (30. 11. 2015): „Zapojiť sa do multilaterálnych snáh v Európe aj mimo nej, ktoré podporujú tvorbu, skvalitňovanie, zdieľanie a opakované použitie otvorených vzdelávacích zdrojov.“

Podobné úlohy sú aj pri publikovaní výsledkov vedy a výskumu: tiež je potrebné miesto na ich uchovávanie a distribúciu používateľom (repozitár), tiež je potrebné identifikovať možné prekážky a navrhnúť stratégiu, ktorú by mala schváliť vláda. Špecificky sa riešia otvorené údaje (otvorené dáta), pretože tieto majú potenciál transformovať vedu a zaslúžia si samostatnú pozornosť.

Závazky vlády v tejto oblasti sú nasledovné (**Akčný plán pre otvorené vládnutie v Slovenskej republike na rok 2015**):

- *Úloha č. 16 (30. 6. 2015): „Zmapovať existujúce repozitáre na inštitúciách v pôsobnosti MŠVVaŠ SR a jeho priamo riadených organizáciách a určiť, aké vlastnosti by mal spĺňať centrálny repozitár pre ukladanie výstupov vedy a výskumu (publikácie, dáta). Následne určiť, ktoré z existujúcich repozitárov je možné použiť pre publikovanie výstupov vedy a výskumu, vrátane odhadovaných potrebných úprav a predpokladaných finančných dopadov.“*
- *Úloha č. 17 (30. 6. 2015): „V súčinnosti s dotknutými inštitúciami identifikovať možné prekážky plného nasadenia otvoreného prístupu k výsledkom vedy a výskumu (Open Access), napr. exkluzívne zmluvy autorov s vydavateľmi, grantovými schémami a pod.“*
- *Úloha č. 18 (31. 10. 2015): „Predložiť na rokovanie vlády analýzu zavedenia povinnosti, aby všetky neutajené vedecké publikácie, ktoré sú zaradené v evidencii publikačnej činnosti minimálne v kategórii A a B (prvé písmeno) alebo ekvivalentné, boli otvorené a bezplatne prístupné verejnosti.“*
- *Úloha č. 19 (31. 10. 2015): „Navrhnuť mechanizmus dobrovoľného publikovania dát súvisiacich s vedeckými publikáciami ako otvorené údaje.“*
- *Úloha č. 20 (30. 11. 2015): „Informovať slovenské vzdelávacie a výskumné inštitúcie o výhodách otvoreného prístupu pre ne samotné, ako aj pre komerčnú sféru, neziskové organizácie a širokú verejnosť.“*
- *Úloha č. 21 (30. 11. 2015): „Spolupracovať s ďalšími krajinami pri tvorbe ich vlastných stratégií otvoreného prístupu k výsledkom vedy a výskumu a zdieľať poznatky získané pri implementácii na Slovensku.“*

Otvorené licencovanie

Otvorený prístup sa dá chápať rôznymi spôsobmi: minimalistické riešenie je umožniť „nazeranie“ do článkov, napr. prostredníctvom špeciálnych aplikácií (ktoré niekedy používajú tzv. DRM ochranu/Digital Rights Management). Tento prístup umožňuje vydavateľom udržiavať zastaralý obchodný model a udržiavať si kontrolu nad obsahom a jeho šírením (obdobným spôsobom fungujú aj viaceré služby na distribúciu hudby či „zamknuté“ elektronické knihy). Veľkou nevýhodou pre používateľa je, že musí používať špecializovanú aplikáciu pre konkrétne zariadenie. Vydavatelia však nepokryjú všetky platformy, iba tie vybrané, takže sa napr. môže čitateľovi stať, že si obsah nepozrie na tablete, počítači s menej bežným operačným systémom (napr. Linux) alebo telefóne alebo ktorejkoľvek čítačke e-knží. Malým krokom vpred je distribúcia obsahu v otvorených (alebo aspoň bežných) formátoch cez internet, ale zato s množstvom licenčných obmedzení: je síce možné jednoducho ho prečítať, ale neočakávané spôsoby použitia sú opäť porušením autorského zákona. A takýchto neočakávaných použití sme v nedávnych rokoch videli množstvo, najmä s nástupom technologickej revolúcie. Domnievať sa, že radikálne technologické inovácie k dnešnému dňu skončili a že nič neočakávané sa už neudeje, je naivné. Aby však tieto budúce inovácie boli možné, je potrebné pripraviť pôdu tak, aby boli v prvom rade legálne. V opačnom prípade hrozí, že prístup k obsahu dostanú za peniaze tí, ktorí už dnes majú dostupné finančné prostriedky, teda dnešní „dinosauri“, ktorým záleží predovšetkým na udržaní status quo, z ktorého ťažia, a teda v ich záujme je skôr brzdiť zmeny a nie ich podporovať.

Namiesto uvažovania, ako udržať obchodné modely z minulých storočí, kde sa platí za obsah a cieľom je teda maximálna kontrola nad dielami a ich distribúciou, je pre široký okruh zainteresovaných osôb oveľa lepšie robiť presný opak: naplno využiť potenciál internetu a vyžadovať, aby licencie dali používateľom do rúk slobodu, ktoré im namiesto komplikovania života umožnia naplno využiť potenciál vzdelávacích zdrojov a vedeckých publikácií. Je v poriadku uvádzať autora a zdroj. Je však v poriadku, aby sa pri každom použití vzdelávacieho obsahu musel jeho používateľ zamýšľať, či náhodou neporušuje zákon? Je v poriadku, aby technologické inovácie boli neprimerane blokované legislatívou?

Otvorený obsah definuje známy americký expert na technológie vo vzdelávaní David Wiley ako obsah, ktorý dá používateľovi 5 základných slobôd (v angličtine ide o 5 slov, ktoré začínajú na R) – 1) Retain: možnosť ponechať si obsah, môcť si z neho robiť kópie a mať nad nimi kontrolu, 2) Reuse: sloboda opakovaného použitia (napr. umiestnením na webovú stránku, vloženie do videa,...), 3) Revise: právo revidovať a adaptovať obsah, preložiť do iného jazyka,... 4) Remix: právo kombinovať s iným obsahom za účelom vytvorenia nového diela, 5) Redistribute: právo distribuovať pôvodný obsah, modifikované verzie alebo remixy (Defining, 2015).

K prvému bodu – „retain“: študenti by mali mať možnosť stiahnuť si vzdelávacie materiály a vlastniť ich kópiu. Nie iba mať link na systéme ako je Planéta vedomostí (kde je obsah úplne mimo kontroly študenta a nemôže si ho legálne skopírovať, ponechať, upravovať a používať ďalej) či link na vedecký časopis, ku ktorému študenti stratia prístup v deň promócie. Aby sa študenti mohli efektívne učiť, musia mať pod kontrolou materiály, z ktorých sa učia. David Wiley píše: „Na vlastníctve zúfalo záleží.“ (Wiley, 2014) Má študent kontrolu nad obsahom alebo ho má len „v prenájme“? Môže si do neho písať poznámky? Bude sa môcť k týmto materiálom a poznámkam vrátiť aj v budúcnosti, môže ich použiť akokoľvek uzná za vhodné? Jeden so základných spôsobov interakcie s informáciami je vyhľadávanie: bez možnosti vytvorenia si kópie je rozumné vyhľadávanie nemožné. Ak je obsah umiestnený na uzavretej platforme, študent sa stáva jej rukojemníkom a bez prístupu k nej nemôže ani len prehľadávať vzdelávacie zdroje, z ktorých sa má učiť.

Druhý bod – „reuse“ – opakované použitie (aj na nové či nečakané účely). Licenčné zmluvy nemusia byť písané v štýle „bud' alebo“, teda „všetko je zakázané“ alebo „všetko je dovolené“, medzi týmito extrémami je široká škála možností použitia. Niekedy sa vkladajú obmedzenia, ktoré na prvý pohľad vyzerajú ako logické. Jedno z nich je zákaz komerčného použitia (vzdelávacie zdroje sú predsa na vzdelávanie a nie na biznis!). Takéto obmedzenie však nemusí byť dobrý nápad, pretože vtedy nastáva právna neistota (môžu tento vzdelávacie obsah využívať súkromné školy? čo verejnoprávne médiá? a čo ak sa niekto rozhodne použiť vzdelávaci zdroj vo svojej firme, ale ho nepredáva?).

K tretiemu „R“ – „revise“ – zmena diela (vytvorenie odvodeného diela, preklad do iného jazyka, úpravy,...): licenčne dá sa zakázať modifikácia diela, ale pozor na intuitívne pochopenie: modifikácia v digitálnom svete zahŕňa napríklad aj písanie po-

známok do PDF súboru. Ak by modifikácia bola zakázaná, dôjde v prípade obyčajného zvýraznenia jedného riadku digitálnou „žltou fixkou“ k porušeniu licencie. Modifikácia navyše môže byť prínosná: nebolo by vhodné v prípade nového prevratného vedeckého objavu, napr. zistenia publikovaného v máji 2015, že ľudia používali nástroje o trištvrte milióna rokov (teda o tretinu celej ľudskej histórie) skôr, ako sme sa domnievali, umiestniť do učebnice aspoň poznámku s touto informáciou a odkazom na internetový zdroj? (Chang, 2015) Alebo je lepšie nechať 5, 10 alebo 15 rokov neaktualizovanú učebnicu a tváriť sa, že sa vývoj poznania neposúva vpred? Isteže nikto nemá záujem, aby sa učebnice len tak svojvoľne prepisovali (či sa dokonca šírili v zmenenej podobe pod autorovým menom bez uvedenia, že v texte sa nachádzajú úpravy) alebo sa napr. vyučovali podivné interpretácie dejín, ale to sa predsa dá ošetriť aj technologicky (napr. digitálny podpis pôvodnej učebnice) aj pomocou nastavenia procesov v školách.

Štvrté „R“ je „remix“, právo vytvoriť nové (kolektívne) dielo s použitím existujúceho. Pri „remixe“ sa môžu použiť texty, fotografie či multimédiá z rôznych zdrojov a môžu ho robiť učители, ale aj študenti: ich úroveň zainteresovanosti má pritom priamy vplyv na študijné výsledky a pozitívne vplýva na úroveň angažovanosti. Ak má učiteľ možnosť spoluvytvárať vzdelávacie materiály (napr. „remixom“ zdrojov, ktoré sú schválené pre použitie v školách), vytvára si k nim iný vzťah ako k materiálom, ktoré musí do bodky „odučiť“ a nedokáže ich absolútne nijako osviežiť či prispôsobiť vo svojom kontexte.

Posledné „R“ – „redistribute“ – je právo šíriť odvodené dielo. Ak by sa toto obmedzilo, je benefit zákazu diskutabilný, no obmedzenie pre používateľov obsahu je veľké. Na to, aby mohli napr. s niekým zdieľať anotované dielo s vloženými poznámkami (či už je v kruhu spolužiakov, priateľov alebo verejne na internete), musia v súlade so zákonom kontaktovať nositeľa práv a získať povolenie, bez ktorého nesmú toto dielo šíriť. Takéto obmedzenie môže dávať zmysel v prípade diela, ktoré si niekto vytvorí za svoje peniaze a je teda „jeho“, no v prípade diela vytvorené za verejné zdroje, toto treba vnímať odlišne.

Z uvedeného je teda zrejme, že aby sa čím lepšie využili možnosti internetu, je vhodné eliminovať obmedzenia a naplno otvoriť dvere otvorenému obsahu. Vo svete existuje veľké množstvo licencií, ktoré sa na otvorený obsah môžu použiť a nie je problém napísať aj svoju vlastnú licenciu, ktorá bude rešpektovať všetkých „5R“. Ak by sa však vytvárala vlastná licencia, napr. pre slovenské základné školy, nastáva vážny problém. V situácii, keď každá krajina, či dokonca každý autor či každá škola, budú mať svoju vlastnú licenciu, vzniká otázka o ich kompatibilitu. Je možné skombinovať fotografiu pod nemeckou licenciou s textom pod našou slovenskou licenciou a videom pod čínskou licenciou (ktorú možno ani nevieme prečítať?). Ak je tu právna neistota, materiály sa nebudú využívať, čím sa ničí presne ten potenciál, kvôli ktorému otvorené vzdelávacie zdroje vznikli.

Preto je lepšie použiť univerzálnu, medzinárodne uznávanú licenciu, ktorá sa používa na celom svete. Z rodiny licencií Creative Commons je tu licencia „Creative Commons uvedenie autora“ (skratka „CC-BY“: „Creative Commons, By Attribution“), ktorá vyžaduje citovanie autora diela, no nekladie si nijaké iné podmienky a spĺňa požiadavky na všetkých slobôd „5R“. V najnovšej verzii 4.0 ide o verejnú licenciu s jednotnou medzinárodnou úpravou bez ohľadu na jej jazykový preklad (Bednárík, 2014). Práve o tejto licencií hovorí Akčný plán Iniciatívy pre otvorené vládnutie, o ktorom sa hovorilo vyššie.

Je však filozoficky aj prakticky v poriadku vyžadovať pre licenciu Creative Commons uvedenie autora? Nie je to neprímerané obmedzenie pre autorov, ktorí tak majú užší výber periorik, kde môžu publikovať (keďže niektorí vydavatelia sa snažia „vykúpiť“ exkluzívne práva a znemožniť tak zverejnenie článku v časopise a zároveň aj niekde inde, pod licenciou CC-BY)? Riaditeľ pre vedeckú komunikáciu na Harvardovej univerzite v USA, Peter Suber, to komentuje takto: „Mohli by ste povedať, že autori, ktorých financuje Gates, nemôžu publikovať v časopisoch, ktoré odmietajú licenciu CC-BY. Alebo sa na to môžete pozrieť tak, že tieto časopisy prichádzajú o autorov, ktorých platí Gates. Toto môže vyzerať ako patová situácia, ale podľa mňa ide o začiatok vyjednávania.“ Podobne to podľa jeho slov vyzeralo v roku 2008 pri zverejnení politiky otvoreného prístupu National Institutes of Health v roku 2008, kedy vydavatelia nechceli súhlasiť so všetkými požiadavkami, ale dnes ich už všetci prijali (Van Noorden, 2014).

Záver

Otvorené vzdelávanie má za cieľ zabezpečiť, aby internet v akademickom svete naplnil svoj pôvodný zámer: aby podporoval zdieľanie znalostí, prepájanie ľudí a podporu inovácie. Slovensko je členom rastúceho hnutia vo svete, ktoré pracuje na naplnení tejto vízie. Krajiny ako Brazília, USA či Austrália prinášajú inšpiratívne príklady a svoju dôležitú úlohu v nich zohrávajú knižnice a knihovníci. Títo zohrávajú svoju kľúčovú úlohu v propagovaní otvoreného prístupu, ale aj práci s pedagógmi a študentmi, kde ich učia, ako nachádzať, používať a zdieľať otvorené vzdelávacie zdroje a zasadujú sa o propagovanie myšlienok otvoreného licenciovania.

Akčný plán Iniciatívy pre otvorené vládnutie na rok 2015 vníma otvorené vzdelávanie ako jednu z priorít. Je tu príležitosť pre moderných knihovníkov, témy otvorených vzdelávacích zdrojov a otvoreného prístupu znovu nahlas podporili, inšpirovali sa aktivitami v zahraničí a pomohli skvalitňovať skladbu materiálov, ktoré budú mať pre svojich čitateľov k dispozícii.

Referencie

- Adamová, Zuzana. 2013 [cit. 2015-09-22]. *Licencie Creative Commons: nástroj pre Open Access*. Dostupné na internete: <http://itlib.cvtisr.sk/archiv/2013/3/licencie-creative-commons-nastroj-pre-open-access.html?page_id=2520>
- Bednárík, Richard, 2014 [cit. 2015-09-22]. *Creative Commons 4.0 a možnosti ich využitia*. Dostupné na internete: <http://itlib.cvtisr.sk/archiv/2014/4/creative-commons-4.0-a-moznosti-ich-vyuzitia.html?page_id=2785>
- Bill & Melinda Gates Foundation *Open Access Policy*. 2015 [cit. 2015-09-22]. Dostupné na internete: <<http://www.gatesfoundation.org/How-We-Work/General-Information/Open-Access-Policy>>
- Chang, Wayne. 2015 [cit. 2015-09-22]. *Scientists: Oldest stone tools found in Kenya*. Dostupné na internete: <<http://edition.cnn.com/2015/05/20/africa/kenya-oldest-stone-tools-discovered/>>
- Defining the „Open“ in Open Content*. 2015 [cit. 2015-09-22]. Dostupné na internete: <<http://www.opencontent.org/definition>>

- Guidelines on Open Access to Scientific Publications and Research Data in Horizon 2020*. 2013 [cit. 2015-09-22]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/hi/oa_pilot/h2020-hi-oa-pilot-guide_en.pdf>
- Materiál programu rokovania: Návrh akčného plánu Iniciatívy pre otvorené vládnutie v Slovenskej republike na rok 2015*. 2015 [cit. 2015-09-22]. Dostupné na internete: <<http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=24263>>
- National Strategy of Open Access to Scientific Publications and Research Data*. 2015 [cit. 2015-09-22]. Dostupné na internete: <http://www.vlada.si/en/media_room/government_press_releases/press_release/article/national_strategy_of_open_access_to_scientific_publications_and_research_data_55387/>
- Otvorené vládnutie*. 2015 [cit. 2015-09-22]. Dostupné na internete: <http://www.minv.sk/?ros_ogp>
- Reda, Julia. 2014 [cit. 2015-09-22]. *The European Copyright Divide*. Dostupné na internete: <<https://juliareda.eu/2014/08/the-european-copyright-divide/>>
- Reda, Julia. 2015 [cit. 2015-09-22]. *Who is Behind The Attack on Freedom of Panorama?* Dostupné na internete: <<https://juliareda.eu/2015/06/who-is-behind-the-attack-on-freedom-of-panorama/>>
- ROARMAP – Registry of Open Access Repository Mandates and Policies*. 2015 [cit. 2015-09-22]. Dostupné na internete: <<http://roarmap.eprints.org/>>
- Van Noorden, Richard. 2014 [cit. 2015-09-22]. *Gates Foundation announces world's strongest policy on open access research*. Dostupné na internete: <<http://blogs.nature.com/news/2014/11/gates-foundation-announces-worlds-strongest-policy-on-open-access-research.html>>
- Wiley, David. 2014 [cit. 2015-09-22]. *Disappearing Ink, Textbook Affordability, and Ownership*. Dostupné na internete: <<http://opencontent.org/blog/archives/3192>>

Tento článok je zverejnený pod licenciou „Creative Commons uvedenie autora“
<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Mgr. Ján Gondol', PhD.

gondol@gondol.sk

(Ministerstvo vnútra SR, Úrad splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti)